

UITGAVE MONA VAN DEN BERG PRODUCTIES

ARTIS IN BEWEGING

DE DIERENTUIN
VAN DEZE TIJD

NACHTELIJK
ARTIS

MADAGASKAR
IN HET KLEIN

TANJA HET
NIJLPAARD
IS TERUG

'AL HET
LEVEN BEGINT
MET WATER'

ARTIS

► VOORWOORD

URGENTER DAN OOIT

Sinds 1970 is de wereldwijde populatie van wilde dieren met 70% afgenomen. Oorzaken zijn onder meer verlies van leefgebied, vervuiling en klimaatverandering. Op de steeds terugkerende vraag of dierentuinen nog wel van deze tijd zijn, is mijn antwoord dan ook: in een tijd waarin de biodiversiteit onder druk staat is een plek als ARTIS juist belangrijker dan ooit. In deze bijlage lees je hoe we bijdragen aan verbinding met en behoud en herstel van natuur.

Wij zijn een plek, midden in de hoofdstad, om de natuur in haar volle breedte te ervaren. Van het onzichtbare in Micropia tot de dieren en planten in het park, van het onderwaterleven in het Aquarium, de aarde als macrosysteem in het Planetarium tot onze verbondenheid met alles wat leeft in het Groote Museum. Verwondering en wetenschap komen hier samen; iedereen kan hier leren over ecosystemen, soortbehoud, de kwetsbare balans waarin al het leven verkeert en hoe je zelf een verschil kan maken.

Je leest over hoe het voormalige leeuwenverblijf is getransformeerd tot leefgebied voor bedreigde diersoorten uit Madagaskar.

Ringstaartmaki's, rode vari's en de Madagaskar stralenschildpad leven er nu samen en vertellen het verhaal van een uniek, kwetsbaar ecosysteem. Een ecosysteem dat we ook ter plaatse proberen te herstellen, samen met andere dierentuinen in Nederland en partners in Madagaskar. Als donkerste plek van de binnenstad laten we bovendien zien hoe belangrijk duisternis is in een lichtvervulde wereld.

We kijken terug én vooruit met het iconische nijlpaard Tanja, vanaf nu in opgezette vorm te zien in het Groote Museum. Zij is het middelpunt van een tentoonstelling over de veranderende relatie tussen mens en dier. Ook nemen we je mee in de laatste fase van het nieuwe Aquarium, waar water als bron van al het leven centraal staat.

Elke stap, van het vernieuwen van het Aquarium en andere diervverblijven tot het maken van tentoonstellingen in onze musea, zetten we met één doel: het versterken van de band tussen mens en natuur, voor een leefbare toekomst voor iedereen.

Rembrandt Sutorius
ARTIS-directeur



Foto: Mona van den Berg

MINI-MADAGASKAR IN ARTIS

Bijna honderd jaar lang was het Kerberterras het domein van de leeuwen. Sinds de nazomer van 2023 verblijven zij op een nieuwe plek in ARTIS en stond het iconische rijksmonument er verweesd bij. Stond, want binnenkort bruist het terras weer van leven. In ere hersteld en via luchttunnels verbonden met Lemurenland.

Tekst: **Jolien Storsbergen** Fotografie: **Mona van den Berg**



Ontwerp van Atelierfront

Het verschil kan bijna niet groter, laat Tjerk ter Meulen, manager Dier & Plant van ARTIS, zien tijdens een loopje langs de twee verblijven. “Het Kerberterras en Lemurenland zijn elkaars tegenpolen. Statig en droog ten opzichte van weelderig, levendig en groen. Deze verschillende karakters laten zich ook op het eiland Madagaskar zien. Van regenwoud in het noorden naar harde, roodstenige natuur in het zuiden. Door dat samen te brengen binnen ARTIS, kunnen wij onze rode vari's, ringstaartmaki's en Madagaskar stralenschildpadden de diversiteit bieden van hun oorspronkelijke habitat op het eiland.”

Stappen maken

De aandacht voor Madagaskar komt niet uit de lucht vallen. Het eiland voor de Oost-Afrikaanse kust heeft een unieke biodiversiteit, die onder druk staat. Tjerk: “Madagaskar kent door de geïsoleerde ligging een natuur met vele dieren en planten die nergens anders ter wereld voorkomen. Ongeveer 95% van de zoogdieren en 98% van de reptielen komen alleen op dit eiland voor. Dat is bijna niet te bevatten. De uniekheid van al dit leven maakt dat behoud van die natuur noodzakelijk is.”

Samen met de andere twaalf leden van de Nederlandse Vereniging van Dierentuinen, vraagt ARTIS aandacht voor de bescherming en het behoud van het bijzondere natuurgebied dat Madagaskar is. “Aan de ene kant met



‘Alle natuur is met elkaar verbonden, uniek en zo ontzettend belangrijk om te behouden’

bewustwording en soortbehoud behoudprogramma’s hier, maar óók met ondersteuning ter plaatse. Met de financiering van een herbebossingsproject, want natuurbehoud zoals behoud van het leefgebied is en blijft de beste manier om het ecosysteem weer te herstellen. Daarnaast door bewustwording onder de inwoners te creëren, onder meer met educatieprojecten op lokale scholen. Zonder wijzende vinger, want niets is erger dan als wij gaan zeggen wat ze wel en niet mogen doen. We laten de natuur spreken.”

Ander perspectief

Het project laat volgens Tjerk op verschillende manieren de ontwikkeling van ARTIS zien. “We zijn continu bezig met het veranderen en verbeteren van de verblijven van de dieren in ons park, waar we in sommige gevallen nog stappen te maken hebben. In de afgelopen periode hebben we Lemurenland verder verwilderd en is het Kerberterras hersteld met toevoeging van planten die in een stenig landschap groeien. De verblijven worden met elkaar verbonden door de aanleg van twee lucht-tunnels. Met deze extra ruimte in de lucht maken we de verblijven ruimer, meer divers en geven we de dieren een ander perspectief op hun omgeving. De rode vari’s en ringstaartmaki’s kunnen zelf kiezen waar ze gaan zitten. Naast de twee biotopen buiten hebben ze toegang tot verschillende binnenverblijven, waarvan in één ook de Madagaskar stralenschildpadden wonen. De drie diersoorten leven al in ARTIS en krijgen zo een nieuw, verbeterd verblijf passend bij hun behoeftes.

“Daarnaast willen we mensen bewust stil laten staan bij natuur. Zowel natuur hier als verder weg. Door mensen kennis te laten maken met de dieren en door interactieve elementen toe te voegen. Bij het Lemurenverblijf komt een educatieve praattafel, waar allerlei elementen op staan die een link hebben met Madagaskar; van het ei van de olifantsvogel en het skelet van een ringstaartmaki tot rode stenen, vanillestokjes en de nationale boom van Madagaskar, de baobab. Je mag de objecten aanraken en ze nodigen uit tot een gesprek. Daarnaast zijn onze vrijwilligers altijd aanwezig, want het verhaal persoonlijk en met passie vertellen is de beste manier om een boodschap over te brengen.”

Met zijn blik op het Kerberterras: “ARTIS is continu in beweging. Om te verbeteren, met monumentenherstel en bovenal om natuur in al haar facetten te laten zien. Dierenwelzijn staat daarbij altijd centraal. Alle natuur is met elkaar verbonden, uniek en zo ontzettend belangrijk om te behouden. Dát verhaal proberen wij binnen ARTIS op verschillende manieren voor het voetlicht te brengen.” ●

Het vernieuwde Kerberterras is vanaf deze herfst te zien. Koop je tickets op [artis.nl](https://www.artis.nl).

► COLUMN

HOE ONTWERP JE VOOR DIERENWELZIJN?

ARTIS is een vreemde plek. Op geen enkel stukje grond komen zoveel uiteenlopende diersoorten bij elkaar als in de dierentuin. Dat kan doordat we voor ieder dier ook een specifiek hek hebben ontworpen zodat soorten die normaal niet met elkaar samenleven, hier toch burens kunnen zijn.

In onze mensensamenleving is dat niet anders. Zo bepaalt het bouwbesluit hoe je huis te isoleren, zodat we letterlijk boven op elkaar kunnen wonen. En in de openbare ruimte schrijven verkeersregels heel precies voor wie waar welke kant op mag. Alleen zo kunnen we iedere dag met tienduizenden tegelijk naar ons werk en weer terug migreren.

De belangrijkste kritiek op de dierentuin is dat ze de vrijheid van

‘Omgeving vol uitnodigingen’

dieren ontnemt. Maar wat is dat precies, die vrijheid? Vrijheid is voor mij eerder een gevoel dan een absolute waarheid. Er zijn veel meer plekken waar ik niet dan wél kan komen, zoals alle huizen van andere mensen en vrijwel het hele landelijk gebied. Toch voel ik me vrij. En dat komt omdat ik ‘kan doen wat ik wil’, binnen de grenzen van mijn behoefte.

Als ontwerper van dierverblijven is het daarom belangrijk te weten wat de behoeften zijn van het dier. Die omschrijven we vaak als ‘natuurlijk gedrag’, maar eigenlijk is de vraag: ‘Op welke manier is dit dier in staat in de eigen behoefte te voorzien?’ Wanneer je die vraag centraal stelt, ontstaat er een heel ander verblijf dan wanneer je bij het ontwerp de bezoeker centraal stelt. Het landschap verandert van ‘decor’ in een omgeving vol uitnodigingen. Zo is bijvoorbeeld ook het olifantenverblijf in ARTIS ontstaan. Een landschap dat de dieren uitdaagt tot spelen, zwemmen, op zoek te gaan naar voedsel en het ze mogelijk maakt zelf hun huid te verzorgen. Zo krijgt het dier controle over haar eigen welzijn.

Of de dieren wel of niet gelukkig zijn is moeilijk met zekerheid te zeggen, maar dat weten we van onze burens ook vaak niet.

Thijs de Zeeuw
landschapsarchitect voor ARTIS



Foto: Anneke Hymmen



Nijlpaard Tanja was gedurende haar leven geliefd bij vele ARTIS-bezoekers. Nu keert zij in opgezette vorm terug als verhalendrager van de tentoonstelling *Dichtbij Tanja* in ARTIS-Groote Museum. Foto ARTIS, Ronald van Weeren.

TANJA, DE VERHALENDRAGER

Toen ARTIS-Groote Museum in mei 2022 haar deuren opende, hadden veel mensen de hoop en verwachting dat Tanja er zou zijn. Het iconische nijlpaard ontbrak, maar het zaadje was geplant. Nu is het moment daar: Tanja is terug in ARTIS, met haar eigen tentoonstelling *Dichtbij Tanja*. Tekst: Jolien Storsbergen Fotografie: Mona van den Berg

“ARTIS wil mensen in verbinding brengen met natuur, Tanja bracht die relatie tussen mens en dier.” Het enthousiasme over de tentoonstelling is duidelijk hoorbaar in de stem van Karlien Pijnenborg, hoofd ARTIS-Groote Museum. “De sterke band die bezoekers met Tanja hadden is ruim vijftien jaar na haar dood nog altijd voelbaar. Nijlpaarden zijn ongelooflijk gevaarlijke dieren, toch gaf zij mensen het gevoel van een lief knuffeldier.”

“We zien Tanja als een verhalendrager die ons vanuit herinneringen van de bezoekers, het perspectief van het dier en de mens verschillende verhalen kan vertellen. Over onze blik op nijlpaarden, de grote ontwikkelingen in de zorg voor dieren in ARTIS en over taxidermie; het opzetten van dieren en waarom we dat doen. Om Tanja van zo

dichtbij te kunnen bekijken, geeft al een belangrijk deel van dat antwoord. Dat is heel bijzonder.” Om het hele verhaal binnen het Groote Museum bij elkaar te brengen, is een audiotour gemaakt, ingesproken door Merel Westrik. ●

De tentoonstelling *Dichtbij Tanja* is vanaf 17 oktober 2025 t/m 10 mei 2026 te zien in het Groote Museum. Koop je tickets op [artis.nl](https://www.artis.nl). De ARTIS-musea zijn ook toegankelijk met een lidmaatschap van ARTIS.

► Honderden bezoekers verzamelden zich op 25 december 2009 om afscheid te nemen van Tanja. Karlien laat een deel van de tekeningen zien die bezoekers toen bij haar verblijf achterlieten. Karlien: “Zo zie je maar weer hoe geliefd Tanja was en is”.





▲ Wil Hagnaars is afgestudeerd aan de Rietveld Academie en met haar 81 jaar nog altijd gepassioneerd dierenfotograaf. Ze woont al 40 jaar tegenover ARTIS en fotografeerde Tanja veelvuldig. Zij is een van de inzenders voor het kunstwerk in de tentoonstelling.

Karliën: ‘De sterke band die de bezoekers met Tanja hadden is ruim vijftien jaar na haar dood nog altijd voelbaar’

► Wist je dat de schedel en het skelet er bij een groot opgezet dier bijna nooit in zit? Bij Tanja werd een opbouw gemaakt waar haar huid omheen werd gelegd. De schedel van Tanja wordt in een apart kabinet tentoongesteld. Zo kun je het goed bekijken en, als je wilt, natekenen aan één van de tekentafels in het museum.



▲ Presentator Merel Westrik doet zelf aan taxidermie (het opzetten van dieren), is groot natuurliefhebber en daarmee de ideale persoon om de bezoekers in woord rond te leiden. Merel: “Je krijgt nog meer respect voor zo’n dier en ontzag voor de natuur als je het van dichtbij kan bekijken.”



De tentoonstelling is een goede manier om terug, naar het nu en vooruit te kijken. Het maakt de ontwikkeling in zorg voor dieren duidelijk zichtbaar. Karliën: “Feit is dat wat we toen goed achtten, nu niet meer doen en over vijftig jaar zal het ook weer allemaal anders zijn. De transitie is bij ARTIS continu gaande.”

Wanneer je in de nacht vanuit de lucht op onze stad kijkt, zie je in de zee van licht één zwarte postzegel: ARTIS. Donker heeft een belangrijke functie voor natuur in al haar facetten en ARTIS is de donkerste plek in hartje Amsterdam.

Tekst: Jolien Storsbergen Fotografie: Mona van den Berg

Ambassadeur voor het donker

In gesprek met Milo Grootjen (hoofd ARTIS-Planetarium) en Savitri Groag (coördinator Duurzaamheid ARTIS) komt niet alleen het belang en de schoonheid van donker naar voren, maar direct ook de realiteit dat er steeds meer onnodige verlichting is.

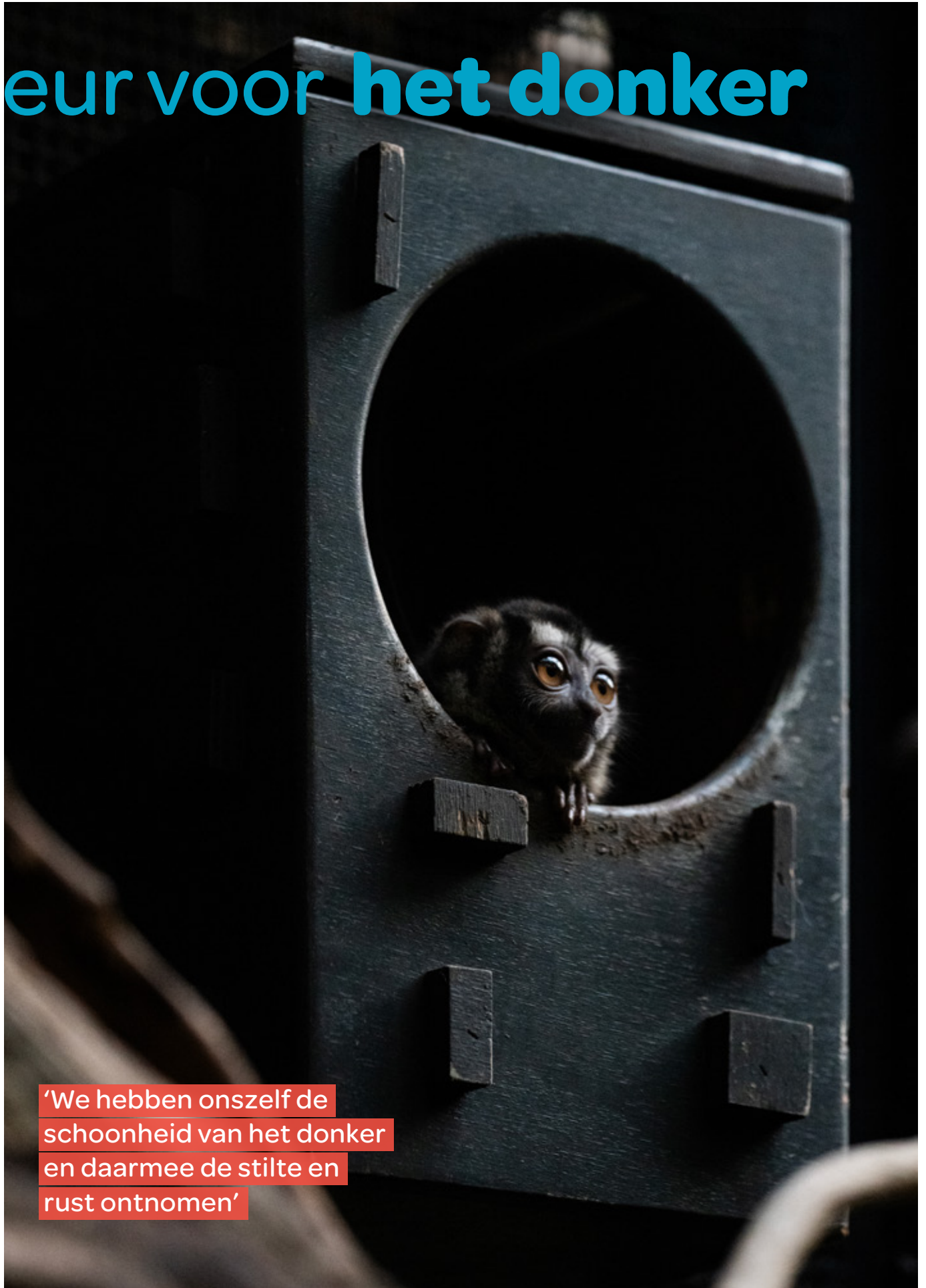
Milo: “Het enige stukje ongerepte natuur dat je altijd kunt zien, zit boven je hoofd. De sterrenhemel verbindt ons. Maar in Amsterdam zie je, net als op veel andere plekken in Nederland, door alle verlichting de sterren bijna niet meer. Wij laten bezoekers het echte donker en daarmee het volledige spectrum van natuur ervaren.” Hij vervolgt: “Er zijn kinderen en zelfs volwassenen die nog nooit de Melkweg hebben gezien. Dan mis je echt wat. Als mensen in het ARTIS-Planetarium de sterrenhemel zien, dan hoor je de verzuchting, het ‘wow’, zie je de verwondering. Dat gedeelte van natuur kun je door de lichten uit te doen weer meer zichtbaar maken.”

De schoonheid van donker

“Het laat ook de urgentie voelen”, vult Savitri aan. “We hebben onszelf de schoonheid van de sterren, het donker en daarmee de stilte en rust ontnomen. Zoals Marjolijn van Heemstra, dichter en maker van de ARTIS audiowandeling, zo mooi zegt: ‘We rouwen om iets dat we in vijftig jaar uit onze handen hebben laten glippen.’”

Savitri: “Al het leven heeft een biologische klok, een ritme van dag en nacht. Het is de verantwoordelijkheid van ARTIS om dat aan alle dieren en planten te bieden. Om tot rust te komen, dan wel de plek te zijn waar nachtdieren uit de stadsnatuur kunnen jagen. Ook planten hebben donker nodig om te groeien en bloeien, om voeding en water aan de natuur terug te geven. Met overmatige verlichting verstoort je deze natuurprocessen.”

“Donker gaat ook over duurzaamheid; het is energiezuinig om licht uit te doen. We zijn verslaafd aan licht, zijn niet meer ingesteld op donker. Dat betekent niet dat we terug naar kaarslicht moeten of fietsen zonder



‘We hebben onszelf de schoonheid van het donker en daarmee de stilte en rust ontnomen’

lampjes. Het gaat om overmatige verlichting: te sterk, blauw of nutteloos licht dat ‘s nacht prima uit kan.” Milo: “Jouw wereld kan door donker juist groter worden. Het geeft rust en vertraging en dat doet wat met je lijf en geest.”

Unieke certificering

Hij vervolgt: “Vier jaar geleden zijn we na gaan denken over ARTIS als donker reservaat en wat er voor nodig is om dat te bewerkstelligen. Hoewel we al relatief donker waren, stond er bij ons toch ook onnodige verlichting aan. Nu we ARTIS-Park echt donker hebben

gemaakt, willen we die ervaring van donker, natuur én stilte delen. Om de zintuigen te activeren en bewust te worden wat het steeds lichter worden van onze omgeving doet met natuur, met ons.”

ARTIS heeft recent het Urban Night Sky Place certificaat ontvangen. Savitri: “Een erkenning van onze inspanningen om educatief ambassadeur voor het donker te zijn. Wereldwijd zijn er pas 13 uitgereikt, waarvan nog geen één in Europa. Nummer 14 is van ons. Het moest zo zijn.” ●

Kom jij het donker ervaren in ARTIS?

Vanaf 13 december opent ARTIS-Park acht avonden de deuren voor een beperkt aantal bezoekers om het donker te beleven. Dwaal door het park met een audiowandeling, sluit aan bij een van de verhalenvertellers, ontdek de sterren en spot dieren met warmtekijkers. Alles zoveel mogelijk in stilte, zodat je zintuigen op scherp staan. Kijk op artis.nl/donker voor openingsdata en tickets.



ONLOSMAKELIJK VERBONDEN MET WATER

In het voorjaar van 2026 opent het nieuwe ARTIS-Aquarium en is er weer volop leven in het monumentale gebouw. In verschillende zalen kan de bezoeker zich verwonderen over de aquatische wereld onder de waterspiegel én bewust worden van het belang van zoet en zout water. “Al het leven begint bij water.” Een gesprek met Anne van Dijk, hoofd van het nieuwe ARTIS-Aquarium.

Tekst: Jolien Storsbergen Fotografie: Mona van den Berg

Hoe belangrijk is water?

“Al het leven begint bij water. Ook de mens is onderdeel van de watercyclus; in de baarmoeder beginnen wij ons leven als waterwezen. De oceanen, zeeën en rivieren vormen niet alleen een primaire bron van voedsel, ze produceren ook de helft van het zuurstof op aarde. Oceanen zijn, naast de bossen, de tweede long van de aarde. Het belang van water en aquatisch leven is enorm; het raakt alles.”

Wordt het belang van water voldoende gezien?

“Zeventig procent van het aardoppervlak bestaat uit water. En alles wat boven water aanwezig is, bestaat ook onder water. Er zijn zandvlaktes, kliffen, graslanden, bossen en een grote diversiteit aan bewoners. Maar het feit dat we niet zien wat zich

onder het wateroppervlak afspeelt, maakt dat de meeste mensen er minder om geven. Dat zie je terug in de omgang van mensen met water.”

Hoe ziet die omgang eruit?

“Er is maar één hoeveelheid water en dat water is van iedereen. De mens claimt het water, maar gaat er vervolgens niet altijd zuinig mee om. Denk aan de hoeveelheid drinkwater die we dagelijks door de wc spoelen, vervuiling door plastics, maar ook aan overbevissing en onze manier van bouwen. De kracht van natuur is enorm en we kunnen veel leren door te kijken hoe natuur iets oplost. Zoals een levende kustverdediging, waarbij we natuurlijke processen en materialen inzetten. Zo beschermen we niet alleen mensen, maar versterken we ook de biodiversiteit.



De nieuwe bewoners van het Aquarium in hun onderkomen achter de schermen. Foto ARTIS, Ronald van Weeren.



Anne van Dijk: ‘Gezonde oceanen, meren en rivieren zijn belangrijk voor ál het leven op aarde.’

“We gaan in het aquarium overigens geen doemscenario’s voorschotelen, maar juist de verbinding met water als onmisbaar onderdeel van natuur tastbaar maken. Laten zien hoe alles met elkaar samenhangt, zodat we er zorgvuldiger mee omgaan. En onszelf de vraag stellen: hoe ga ik met water om?”

Wat zien bezoekers straks in het Aquarium om dat bewustzijn te creëren?

“De bezoekers maken een reis langs verschillende thema’s waarin water, aquatisch leven en de mens steeds samenkomen. We laten de onderwaterwereld echt tot leven komen. Er zijn open aquaria waar de planten uit het aquarium groeien, je het water kunt ruiken en de geluiden van die omgeving kunt horen. Er is onderwater- en kustnatuur dichtbij en van ver weg: de Amazone, Madagaskar, de Caraïben. De Nederlandse kustlijn met dieren uit de Noordzee en onze Amsterdamse gracht keert natuurlijk terug. Op interactieve wijze, met animaties en spellen, ontdek je de verbindingen in de onderwaterwereld en onze relatie tot water. Je loopt in het Aquarium met droge voeten onder water.”



Het ARTIS-Aquarium. Foto ARTIS, Ronald van Weeren.

Anne besluit: “Bewustzijn begint bij verwondering over wat er allemaal schuilgaat onder het wateroppervlak. In het Aquarium wil ARTIS die fascinerende wereld meer zichtbaar maken, een wereld die altijd in beweging is en waar wij onlosmakelijk mee verbonden zijn.” ●

Het Aquarium is onderdeel van ARTIS-Park en gaat in het voorjaar van 2026 weer open. Met je ARTIS-lidmaatschap heb je straks ook toegang tot het nieuwe Aquarium.

Colofon

Deze krant valt niet onder de redactionele verantwoordelijkheid van Het Parool. Uitgave: oktober 2025 **Idee, hoofdredactie, fotografie:** Mona van den Berg / monavandenberg.com, **Eindredactie:** Annemiek Verbeek / annemiekverbeek.nl, **Vormgeving:** Krijn Ontwerp / krijnontwerp.nl **Aan deze krant werkten mee:** Lenneke Damen, Anne van Dijk, Josephine Glazener, Savitri Groag, Milo Grootjen, Tjerk ter Meulen, Karlien Pijnenborg, Rembrandt Sutorius, Francien de Vries-Wierenga (correctie), Thijs de Zeeuw

ARTIS

Voor elke generatie nu en later



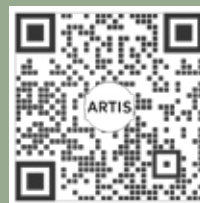
Word ARTIS-lid

- Bezoek het park en de musea zo vaak je wilt
- 3 gratis tickets voor vrienden
- 10% korting in winkels & horeca

Lidmaatschap per jaar: € 94

Kinderen 3 t/m 17 jaar: € 70

artis.nl/lidworden



Geef ARTIS door

Pieter van Delden en Hans van Andel kiezen ervoor om na te laten aan ARTIS.

“In de grote stad heb je weinig feeling met de natuur. Wij vinden het belangrijk dat kinderen kennismaken met de diversiteit ervan. Wij hebben geen nageslacht en kiezen daarom voor een doel dat ons aan het hart gaat.

Mooi om ook bij leven onze nalatenschap te kunnen zien, wij hebben het mooie bankje bij de zebra's. Net mensen: zebra's lijken hetzelfde, maar zijn verschillend.”

artis.nl/steun-artis

